

Próba nadmiernej penalizacji wykroczeń

An attempt to over-penalize minor offences

Попытка чрезмерной криминализации правонарушений

Спроба надмірного покарання за проступки

TOMASZ SIENKIEWICZ

Dr hab., prof. Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II
e-mail: tomasz.sienkiewicz@kul.pl, <https://orcid.org/0000-0001-6621-160X>

Streszczenie: Czyn zabroniony musi być określony w konkretny sposób. „Każdy, przeciw komu prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania. Może on w szczególności wybrać obrońcę lub na zasadach określonych w ustawie korzystać z obrońcy z urzędu” – stanowi Konstytucja RP w art. 42 ust. 2. Normę tę należy odnosić również do sytuacji prawnej obwinionego w postępowaniu w sprawach o wykroczenia. Celem artykułu jest krytyka próby nadmiernej penalizacji czynów zabronionych stypizowanych jako wykroczenia, na podstawie druku sejmowego nr 911 z 2021 r., na tle zmian proponowanych w druku sejmowym nr 866, również z 2021 r.

Jak stanowi art. 42 ust. 3 Konstytucji RP, „Każdego uważa się za niewinnego, dopóki jego wina nie zostanie stwierdzona prawomocnym wyrokiem sądu”. W myśl nowelizacji wskazanej w drukach sejmowych nr 866 oraz 911 reguła ta będzie złamana.

Słowa kluczowe: wykroczenia, klauzule generalne, prawo do obrony, postępowanie w sprawach o wykroczenia

Summary: Prohibited acts must be defined in concrete terms. “Anyone against whom criminal proceedings have been brought shall have the right to defence at all stages of such proceedings. He may, in particular, choose counsel or avail himself – in accordance with principles specified by statute – of counsel appointed by the court” – stipulates Article 42 (2) of the Constitution of the Republic of Poland. This norm should also apply to the legal situation of the accused in proceedings in minor offence cases. The purpose of this article is to criticize attempts to over-penalize the prohibited acts classified as minor offences, based on Sejm (Parliament) Print No. 911, against the background of amendments proposed in Print No. 866, also from the year 2021.

Pursuant to Article 42 (3) of the Constitution, “Everyone shall be presumed innocent of a charge until his guilt is determined by the final judgment of a court.” According to the above-described amendment listed in Prints No. 866 and 911, this rule will be violated.

Key words: minor offence, infractions, general clauses, right to defence, minor offence proceedings

Резюме: Уголовное правонарушение должно быть определено конкретным образом. «Каждый, против кого ведется уголовное производство, имеет право на защиту на всех стадиях производства. В частности, он может выбрать себе защитника или, в соответствии с принципами, определенными законом, пользоваться услугами защитника, назначенного судом» – гласит Конституция Республики Польша в статье 42, пункт 2. Эту норму следует отнести и к правовому положению обвиняемого в производстве по делам о правонарушениях. Целью данной статьи является критика попытки чрезмерного наказания за преступные деяния, квалифицируемые как правонарушения, на основе Парламентского документа № 911, на фоне изменений, предложенных в Парламентском документе № 866, также датированном 2021 годом.

Как указано в статье 42 пункт 3 Конституции Республики Польша: «Каждый считается невиновным, пока его вина не будет подтверждена вступившим в законную силу приговором суда». Согласно изменению, указанным в Парламентских документах № 866 и 911, это правило будет нарушено.

Ключевые слова: правонарушения, генеральные клаузулы, право на защиту, производство по делам о правонарушениях

Резюме: Заборонена дія має бути визначена в певний спосіб. «Кожна особа, яка підлягає кримінальному провадженню, має право на захист на всіх стадіях провадження. Він може, зокрема, обрати захисника або, на умовах, визначених Законом, використовувати державного захисника» – йдеться в Конституції Республіки Польща у ст. 42 абзац 2. Ця норма має поширюватися і на правове становище обвинуваченого у провадженні у справах про проступки. Метою статті є критика спроб надмірного покарання за заборонені дії, кваліфіковані як проступки, на підставі друку Сейму № 911, на тлі змін, запропонованих у друку Сейму № 866, також від 2021 року. Відповідно до ст. 42 абзац 3 Конституції Польщі: «Кожен вважається невинним, доки його вину не буде підтверджено остаточним вироком суду». Відповідно до поправки, зазначеної в сеймових документах № 866 і 911, це правило буде порушено.

Ключові слова: правопорушення, загальні положення, право на захист, провадження у справах про проступки

Wstęp

Dnia 2 lutego 2021 r. do Sejmu wpłynął druk nr 911¹ zawierający propozycje nowelizacji kilku ustaw. Zgodnie z art. 2 proponowanej ustawy nowelizującej w ustawie z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń² po art. 86 dodaje się art. 86a w brzmieniu: „Kto, kierując rowerem, hulajnogą elektryczną lub urządzeniem transportu osobistego albo poruszając się przy użyciu urządzenia wspomagającego ruch na chodniku lub drodze dla pieszych, nie porusza się z prędkością zbliżoną do prędkości pieszego lub nie ustępuje pierwszeństwa pieszemu, podlega karze grzywny albo karze nagany”. To właśnie zastosowanie klauzuli generalnej „prędkość pieszego”, „prędkość zbliżona do prędkości pieszego” dało pretekst autorowi niniejszego opracowania do rozważań o próbie nadmiernej penalizacji postępowania w sprawach o wykroczenia, proponowanej do przyjęcia Sejmowi w 2021 r., nie tylko w ww. druku nr 911. Jednocześnie na wstępie należy zadeklarować, że choć podjęcie próby regulacji poruszania się różnymi urządzeniami służącymi do transportu osobistego zasługuje na uznanie, to jednak sposób tej regulacji będzie źródłem uwag negatywnych. Celem niniejszego artykułu jest krytyka próby nadmiernej penalizacji czynów zabronionych stypizowanych jako wykroczenia, na podstawie druku sejmowego nr 911 z 2021 r., na tle zmian proponowanych w druku nr 866³, również z 2021 r. Na wyżej wskazanym przykładzie omówione zostanie ryzyko wynikające z niedoformalizowania przesłanek wystąpienia czynu szkodliwego społecznie w powiązaniu z próbą wprowadzenia zasady domniemania winy. Niedookreślenie

¹ Projekt ustawy o zmianie ustawy – Prawo o ruchu drogowym oraz niektórych innych ustaw, druk nr 911, Sejm IX kadencji.

² Tekst jednolity: Dz. U. z 2019 r. poz. 821 z późn. zm.

³ Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, druk nr 866, Sejm IX kadencji.

przesłanek czynu zabronionego w połączeniu z zasadą domniemania winy będzie rodzić zjawisko hiperpenalizacji.

1. Konstytucyjne prawo do obrony na tle proponowanego wprowadzenia art. 86a Kodeksu wykroczeń

Jednym z fundamentów prawa do obrony jest określoność czynu zabronionego. W prawie wykroczeń dowolność interpretacyjna może doprowadzić w praktyce do niezrealizowania penalizacji czynu szkodliwego społecznie lub hiperpenalizacji. Jak wskazuje Joanna Długosz, „konstytucyjna zasada określoności przepisów prawa przejawia się na gruncie prawa karnego w tym, że przepisy karne muszą zawierać maksymalnie określony⁴, tj. możliwie precyzyjny, komunikatywny i poprawny opis znamion typu czynu zabronionego pod groźbą kary”⁵. „Odpowiedzialności za wykroczenie podlega ten tylko, kto popełnia czyn społecznie szkodliwy, zabroniony przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia pod groźbą kary aresztu, ograniczenia wolności, grzywny do 5000 złotych lub nagany” (art. 1 ust. 1 Kodeksu wykroczeń). Czyn społecznie szkodliwy stypizowany jako wykroczenie musi być określony w sposób konkretny. Dookreślenie czynu w hipotezie i dyspozycji normy prawnej nie może dawać przestrzeni do dowolności interpretacyjnej. Precyzyjne określenie znamion wykroczenia nie musi oznaczać kazuistyki. Znamiona czynu zabronionego ma określać suweren, a nie funkcjonariusz publiczny wykonujący wolę suwerena. Podstawowe zasady odpowiedzialności za czyn zabroniony domagają się stypizowania go na bazie zasady określoności czynów zabronionych. Zatem zarówno hipoteza, jak i dyspozycja normy prawnej muszą gwarantować powtarzalność wykładni normy w sposób zapewniający bezpieczeństwo prawne zarówno sprawcy czynu, jak i funkcjonariusza publicznego podejmującego czynności ujawnienia czynu i obwinienia sprawcy. Aby te normy poprawnie odcodować, ustawodawca powinien unikać niedostatecznej zrozumiałości przepisów, np. wyrażen zrozumiałych wieloznacznie (wadliwość składniowa – amfibolia, amfibologia; wadliwe użycie wyrazów potencjalnie wieloznacznych – homonimia, ekwiwokacja), niedopowiedzeń, a ponadto wyrażen zrozumiałych mętnie⁶. Nie powinien również dopuszczać się błędnego definiowania pojęć⁷. Nie wyklucza to stosowania

⁴ Wszelkie wyróżnienia, jeśli nie zaznaczono inaczej, pochodzą od autorów cytowanych fragmentów.

⁵ J. Długosz, *Ustawowa wyłączność i określoność w prawie karnym*, Warszawa 2016, s. 406.

⁶ Zob. Z. Hajduk, *Ogólna metodologia nauk*, Lublin 2001, s. 54–55.

⁷ Por. tamże, s. 62–63.

klauzul generalnych, jednak ich użycie nie może oznaczać w praktyce przerzucania definiowania czynu zabronionego z suwerena na funkcjonariusza publicznego – zamiast subsumpcji w ramach określonego czynu zabronionego.

Niewątpliwą wartością samego prawa jest porządek, jaki wprowadza w życie społeczne. Wspierać tę ideę mają regulacje zasad techniki prawodawczej⁸, które w § 155 ust. 1 stanowią, że „Jeżeli zachodzi potrzeba zapewnienia elastyczności tekstu aktu normatywnego, można posłużyć się określeniami nieostrymi, klauzulami generalnymi albo wyznaczyć nieprzekraczalne dolne lub górne granice swobody rozstrzygnięcia”. Elastyczność nie może jednak prowadzić do samowoli i hiperpenalizacji. Wprowadzenie klauzuli generalnej do tekstu prawnego nie oznacza dowolności wykładni. Dowolność interpretacyjna uzależniona od poglądów funkcjonariusza publicznego łamie zasadę prawa do obrony, gdyż podmiot obwiniony nie ma możliwości odwołania się do obiektywnego kryterium – prawa, tylko uzależniony jest od kryterium subiektywnego – poglądów funkcjonariusza publicznego. „Każdy, przeciw komu prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania. Może on w szczególności wybrać obrońcę lub na zasadach określonych w ustawie korzystać z obrońcy z urzędu” – stanowi Konstytucja RP⁹ w art. 42 ust. 2. To prawo warto zauważyć także w sytuacji prawnej obwinionego, choć należy wskazać za Arturem Mezglewskim, że „realizacja prawa do obrony w postępowaniu w sprawach o wykroczenia doznaje szeregu ograniczeń. Dotyczy to przede wszystkim etapów postępowania poprzedzających rozprawę główną. Ograniczenia te wynikają zarówno z przepisów obowiązującego Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia, jak też z określonych (niewłaściwych) praktyk organów prowadzących postępowanie”¹⁰. Skoro celem niniejszego artykułu jest wskazanie wad formalizacji w zakresie bezpieczeństwa prawnego¹¹, to należy również zadać pytanie o cel nowelizacji zawartej w druku nr 911 na tle druku nr 866. Rzeczywisty cel projektowanej regulacji może

⁸ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej”, tekst jednolity: Dz. U. z 2016 r. poz. 283, załącznik – „Zasady techniki prawodawczej”.

⁹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 (dalej: Konstytucja RP).

¹⁰ W zakresie prawa do obrony zob. A. Mezglewski, *Mankamenty postępowania w sprawach o wykroczenia ograniczające realizację prawa do obrony*, Studia Prawnicze KUL 2007, nr 2–3, s. 61; por. T. Sienkiewicz, *Zasada prawdy materialnej w postępowaniu w sprawach o wykroczenia. Studium jednego przypadku*, Studia Prawnicze KUL 2011, nr 3–4, s. 185–213.

¹¹ Zob. np. treść art. 21 ustawy z dnia 24 sierpnia 2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r. poz. 729 z późn. zm. Por. T. Sienkiewicz, *Prawo człowieka chorego psychicznie do obrony w postępowaniu w sprawach o wykroczenia a próba wprowadzenia zasady domniemania winy*, Roczniki Nauk Prawnych 2021, t. 31, nr 1; tenże, *Prawo człowieka niepełnosprawnego do obrony w postępowaniu w sprawach o wykroczenia*, w: *Problemy z sądową ochroną praw człowieka*, t. 2, red. R. Sztuchmiller, J. Krzywkowska, Olsztyn 2012, s. 343–360.

wynikać z połączenia skutków nowelizacji prawa materialnego i procesowego. Uważanej lekturze należy poddać nie tylko sam druk nr 911, bowiem na stronie 7 uzasadnienia druku nr 866 można znaleźć następujące sformułowania rzutujące na sposób rozumienia celu nowelizacji przedstawionej w druku nr 866 i pośrednio wpływu, jaki może to mieć na nowelizację z druku nr 911: „W konsekwencji proponowanych regulacji, w szczególności przerwania ciężaru procesowego zaskarżenia mandatu na ukaranego, należałoby się spodziewać znacznego zmniejszenia wpływu spraw o wykroczenia do sądu. Ponadto proponowane postępowanie odciążałoby funkcjonariuszy od składania dużej liczby wniosków o ukaranie na rzecz przekazania do sądu materiałów sprawy”. Można odnieść wrażenie, że celem nowelizacji określonej w druku nr 866 jest nieobciążanie nadmiarem obowiązków sędziów i policjantów, lecz czy ustawodawca z równą determinacją zadbał o wykonywanie praw osób obwinionych i o sprawiedliwe postępowanie? Wydaje się, że na to pytanie należy udzielić odpowiedzi negatywnej. Jak stwierdził Sąd Najwyższy: „Wyrażona w art. 42 ust. 1 konstytucyjna zasada *nullum crimen sine lege poenali anteriori*, mająca przecież zastosowanie również w odniesieniu do wykroczeń, nakłada obowiązek określenia znamion czynu zabronionego w akcie normatywnym o charakterze ustawowym, co oznacza, że zachowanie podlegające represji, w tym jego rodzaj i cechy charakterystyczne, jak również wysokość przewidzianych kar i zasady ich wymierzania – muszą zostać sprecyzowane bezpośrednio w normach rangi ustawowej. Na gruncie przepisów regulujących odpowiedzialność za wykroczenia dyrektywa powyższa znalazła swój wyraz w art. 1 § 1 k.w. [Kodeksu wykroczeń – T.S.], który określa wykroczenie jako czyn społecznie szkodliwy, zabroniony przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia pod groźbą kary aresztu, ograniczenia wolności, grzywny do 5000 złotych lub nagany”¹². Społeczna szkodliwość musi więc być mierzalna przy pomocy kryterium obiektywnego – prawa.

2. Represja jako sformalizowany cel omawianych nowelizacji sprzeczny systemowo z zasadami postępowania w sprawach o wykroczenia

Połączenie domniemania winy z dookreśleniem przesłanek odpowiedzialności za czyn zabroniony poprzez klauzulę generalną może prowadzić do represji państwowej jako celu oderwanego od celu prawa wykroczeń. Hipерpenalizacja może prowadzić do zastraszania społeczeństwa. Istnieje wiele definicji terroru, np. „stosowanie

¹² Wyrok SN z dnia 20 października 2009 r., III KK 245/09, LEX nr 529630.

przemocy, gwałtu, okrucieństwa w celu zastraszenia, zniszczenia przeciwnika”¹³. Zatem celem terroru państwowego jest doprowadzenie obywatela do pozbawienia go świadomości godności osobowej, a co za tym następuje do wymuszenia postępowania zgodnego z oczekiwaniami tyra. Państwo, które nie opiera swej władzy na naturalnym porządku prawnym, którego prawa nie są rozumiane ani akceptowane w społeczeństwie, często przestaje stanowić i stosować prawo, a zaczyna stanowić i stosować wobec własnych obywateli terror.

Niekiedy pojęcia można zdefiniować przez ich przeciwieństwa, również prawo można zdefiniować poprzez to, co prawem nie jest. Dobre prawo można określić, posługując się złym prawem – ukazując, czym dobre prawo na pewno nie jest. Interesującą koncepcję złego prawa przedstawił Lon L. Fuller. W swojej książce *Moralność prawa* opisał osiem sposobów na stanowienie złego prawa. Są one następujące:

- 1) brak ogólnych reguł postępowania (reguł prawa) – każdy przypadek rozstrzygany musi być *ad hoc*;
- 2) niepublikowanie lub nieudostępnianie zainteresowanym postanowień prawa, którym mają być posłuszni;
- 3) stanowienie prawa z mocą wsteczną;
- 4) niezrozumiałe formułowanie praw;
- 5) stanowienie norm sprzecznych;
- 6) stanowienie prawa niemożliwego do zrealizowania dla adresatów;
- 7) częste modyfikowanie przepisów;
- 8) wymierzanie sprawiedliwości niezgodnie z obowiązującymi prawami¹⁴.

Są to również przesłanki przemiany prawa w terror. Powyższa recepta Fullera na stanowienie złego prawa zawiera sentencje tak oczywiste, że mogłoby się wydawać, iż systemy prawne działające według tej recepty nie istnieją. Czy jednak rzeczywiście tak jest?

Zasada indywidualizacji kar i środków karnych może zaistnieć przy poszanowaniu zasady określoności czynu zabronionego, a nie może zaistnieć przy proponowanym określeniu przesłanek czynu klauzulą generalną z prawie jednoczesną zmianą systemu na system działający w oparciu o domniemanie winy. W takiej sytuacji zakłócona zostaje realizacja zasady proporcjonalności reakcji penalnej, gdzie współmierność niekorzystnego skutku jest elementem istotnym¹⁵. Proponowana w druku nr 911 treść art. 86a Kodeksu wykroczeń jest w ocenie autora

¹³ Słownik języka polskiego, t. 3, red. M. Szymczak, wyd. 8, Warszawa 1993, s. 498.

¹⁴ Zob. L.L. Fuller, *Moralność prawa*, tłum. S. Amsterdamski, Warszawa 1978, s. 74.

¹⁵ Szerzej o koncepcjach proporcjonalności zob. J. Długosz, *Zasada proporcjonalności w prawie europejskim jako przesłanka kryminalizacji*, w: *Zasada proporcjonalności w prawie karnym*, red. T. Dukiet-Nagórska, Warszawa 2010, s. 90–93.

niedoformalizowana, a opis cech czynu zabronionego poprzez klauzulę generalną „prędkość zbliżoną do prędkości pieszego” jest niewystarczający. Projekt nowelizacji zawarty w drukach nr 866 i 911 nie odnosi się do środków oddziaływania wychowawczego, tylko w ocenie autora skupia się na represji jako celu samym w sobie. Jest nieadekwatny i niespójny z pozostałymi przepisami Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia oraz Kodeksu wykroczeń. Należy zauważyć, że Kodeks wykroczeń nie nakłada przecież obowiązku wymierzania kary za każde naruszenie prawa i w każdym przypadku. W stosunku do sprawcy czynu można poprzestać na „zastosowaniu pouczenia, zwróceniu uwagi, ostrzeżeniu lub na zastosowaniu innych środków oddziaływania wychowawczego” (art. 41 Kodeksu wykroczeń). Zgodnie z art. 33 § 2 i 3 Kodeksu wykroczeń Sąd bierze pod uwagę m.in. „sposób życia przed popełnieniem i zachowanie się po popełnieniu wykroczenia”, „prowadzenie przez sprawcę nienagannego trybu życia przed popełnieniem wykroczenia i wyróżnianie się spełnianiem obowiązków, zwłaszcza w zakresie pracy”. Doktryna, dokonując wykładni art. 33 § 3 Kodeksu wykroczeń, wskazuje, że „sędziowie zobowiązani są uwzględniać jako okoliczności łagodzące to, co ustawodawca wskazał w § 3”¹⁶. Zgodnie z art. 4 Kodeksu postępowania karnego¹⁷ w zw. z art. 8 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia sąd ma obowiązek brania pod uwagę również okoliczności przemawiające na korzyść obwinionego. Ponadto, zgodnie z obowiązującą obecnie wykładnią, kara stanowi swego rodzaju ostateczność przy wyborze środków oddziaływania. Doktryna wskazuje, że „środki pozakarne jako forma reakcji na wykroczenia mają pierwszeństwo, a dopiero w razie uznania, iż nie są wystarczające do wdrożenia sprawcy do poszanowania prawa i przestrzegania zasad współżycia społecznego, należy stosować kary przewidziane w Kodeksie wykroczeń”¹⁸. Druk nr 866 nie odnosi się do przepływu informacji w tym zakresie, przerzucając ciężar dowodu braku winy na obwinionego i to w sposób tak sformalizowany, by odwołanie z przyczyn formalnych mogło być bezskuteczne lub dowody przywołane bezskutecznie. Natomiast zarówno w świetle odpowiedzialności za czyn zabroniony wskazanej w art. 17 Kodeksu wykroczeń, jak i przesłanek obligatoryjnego ustanowienia obrońcy z urzędu wskazanych w art. 21 § 1 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia oraz przesłanek możliwości stosowania trybu nakazowego wyrażonych w art. 93 tego Kodeksu, każdy sąd powinien czuć

¹⁶ M. Bojarski, W. Radecki, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, wyd. 4, Warszawa 2006, s. 263. O prawdzie materialnej w Kodeksie postępowania w sprawach o wykroczenia zob. T. Sienkiewicz, *Zasada prawdy materialnej...*, s. 185–213; o prawach człowieka niepełnosprawnego w Kodeksie postępowania w sprawach o wykroczenia – T. Sienkiewicz, *Prawo człowieka niepełnosprawnego...*, s. 343–360.

¹⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r. poz. 30.

¹⁸ M. Bojarski, W. Radecki, *Kodeks wykroczeń...*, s. 300–301.

się zobowiązany do realnego badania, czy osoba obwiniona w ogóle powinna ponosić odpowiedzialność za popełniony czyn i w jakim trybie ta odpowiedzialność ma zostać oceniona¹⁹. Niedookreśloność czynu zabronionego i wprowadzenie domniemania winy będą rodzić represję jako cel sam w sobie, niezależnie od tego czy obwiniony wskutek swoich osobistych właściwości w świetle art. 17 Kodeksu wykroczeń powinien ponosić odpowiedzialność za czyn, czy też nie. Stosowanie klauzul generalnych powinno być bardzo przemyślane, gdyż „zakaz karny musi być określony na tyle dokładnie, by uniknąć niesprawiedliwości”²⁰.

Ukazany w niniejszym artykule przykład wzajemnego oddziaływania proponowanej nowelizacji wskazanej w druku nr 866 i 911 jest studium działania legislatora, który na bazie wadliwej konstrukcji postępowania nakazowego w sprawach o wykroczenia próbuje stworzyć jeszcze mniej sprawiedliwy mechanizm. Między innymi z tego też powodu autor niniejszego opracowania jest przeciwny stosowaniu postępowania nakazowego w sprawach karnych oraz o charakterze karnym, gdyż

¹⁹ Por. A. Skowron, *Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia. Komentarz*, wyd. 2, Warszawa 2010, s. 503–504: „Obecnie wyrok nakazowy może być wydany na posiedzeniu bez udziału stron (art. 93 § 1 in fine i art. 60 § 1 pkt 7). Powoduje to, że w niektórych przypadkach sąd może wydać wyrok nakazowy pomimo tego, że sprawca nie ponosi winy z uwagi na niepoczytalność. Zapobiegać temu miał wprowadzony nowelą wymóg przesłuchania obwinionego na etapie czynności wyjaśniających, jednak ze względu na zbyt liberalne traktowanie instytucji z art. 54 § 7, w dalszym ciągu nie należą do rzadkości sytuacje, gdy wątpliwości co do stanu zdrowia psychicznego obwinionego ujawniają się dopiero po uprawomocnieniu wyroku nakazowego. [...] Negatywną przesłanką do wydania wyroku nakazowego są okoliczności określone w art. 21 § 1 (art. 93 § 4). Konieczność przesłuchania osoby podejrzanej o popełnienie wykroczenia miała w zamyśle ustawodawcy zapobiegać sytuacjom, gdy wyrok nakazowy zostanie wydany w stosunku do osoby głuchej, niemej lub niewidomej lub gdy zachodzą uzasadnione wątpliwości co do jej poczytalności. Wymóg przesłuchania sprawcy wykroczenia już na etapie czynności wyjaśniających jest w praktyce bardzo często pomijany, co wynika w głównej mierze z dotychczasowych przyzwyczajęń organów uprawnionych do dokonywania czynności wyjaśniających – nie tylko Policji. Można pokusić się nawet o stwierdzenie, że poza strażami gminnymi (miejskimi) oraz inspektorem pracy, pozostałe podmioty uprawnione do dokonywania czynności wyjaśniających nagminnie nie stosują się do tego wymogu, zwłaszcza że nie jest to powodem zwrotu wniosku do uzupełnienia. Rodzi to oczywiście pytanie o sens wydawania wyroków nakazowych w tych sprawach, gdy w aktach brak tego rodzaju dowodu (wyjaśnień obwinionego), a już z całą pewnością wtedy, gdy wniosek o ukaranie pochodzi od oskarżyciela prywatnego”. Por. wyrok SN z dnia 23 września 1999 r., II UKN 131/99, <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/Orzeczenia1/II%20UKN%20131-99.pdf> [dostęp: 20.04.2022 r.]; „Choroba i leczenie w poradni zdrowia psychicznego nie uzasadniają przyjęcia braku zdolności strony do czynności procesowych (art. 65 § 1 KPC [Kodeksu postępowania cywilnego – T.S.]). Choroba taka bowiem nie unicestwia zdolności do czynności prawnych (art. 12 i 13 KC [Kodeksu cywilnego – T.S.])”. Por. uzasadnienie wyroku WSA w Poznaniu z dnia 12 lipca 2005 r., II SA/Po 1327/03, <https://sip.lex.pl/#/jurisprudence/520816776/1/ii-sa-po-1327-03-wyrok-wojewódzkiego-sadu-administracyjnego-w-poznaniu?cm=URELATIONS> [dostęp: 20.04.2022 r.].

²⁰ L. Gardocki, *Zagadnienia teorii kryminalizacji*, Warszawa 1990, s. 151.

zbyt łatwo jest wydać niesprawiedliwy wyrok, także wobec osoby, która w ogóle nie powinna ponosić odpowiedzialności zgodnie z art. 17 Kodeksu wykroczeń. Do tego warto odnotować, że władza pozbawiona kontroli może demoralizować osoby tę władzę wykonujące i prowadzić do poważnych zaburzeń psychicznych u tych osób (por. np. tzw. zespół pychy)²¹. To właśnie terror, a nie prawo, charakteryzuje się pozostawieniem obywatela w dowolnej dyspozycji przedstawiciela aparatu przymusu. Na tle tych rozważań powstaje pytanie o monitorowanie stosowania prawa, gdyż ocena dotychczasowej regulacji jest warunkiem dobrej legislacji w przyszłości. Autor podaje w wątpliwość argumentację zawartą w uzasadnieniu druku nr 866 i ocenia ją jako nierzetelną i niepełną.

3. W jaki sposób klauzula generalna „prędkość zbliżona do prędkości pieszego” pozwala na realizację prawa do obrony w postępowaniu w sprawach o wykroczenia

Wprowadzanie do tekstu prawnego pojęć niedookreślonych określających przesłanki występowania czynu zabronionego w połączeniu z próbą wprowadzania zasady domniemania winy musi rodzić obawy w kontekście występowania gwarancji realizacji prawa do obrony. Należy zwrócić uwagę, że klauzule generalne trzeba rozpatrywać w kontekście możliwości dekodowania woli prawodawcy oraz możliwości zapewnienia gwarancji procesowych. Zgodnie z art. 4 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia „obwinionemu przysługuje prawo do obrony, w tym do korzystania z pomocy jednego obrońcy, o czym należy go pouczyć”. Dokumenty międzynarodowe odnoszące się do sytuacji oskarżonego w postępowaniu karnym wskazują na kilka aspektów prawa do obrony. Jak wskazuje Bożena Gronowska, „chodzi o pewien pakiet praw pozostających ze sobą w ścisłym związku. Wszystkie dokumenty tzw. międzynarodowej ochrony praw człowieka odnoszą się bowiem zarówno do tzw. obrony materialnej (obrona własna oskarżonego), obrony formalnej (obrona przy pomocy adwokata), a niektóre z nich dodatkowo eksponują takie atrybuty prawa do obrony jak prawo oskarżonego do nieprzyznawania się do winy oraz prawo do niezmuszania do zeznawania przeciwko

²¹ Zob. G. Russel, *Psychiatria i politycy: zespół pychy*, The Psychiatrist 2011, nr 35, <https://podyplomie.pl/publish/system/articles/pdfarticles/000/010/209/original/56-62.pdf?1472647767> [dostęp: 20.04.2022 r.]. Na temat arogancji sądów zob. M. Wielec, *Arogancja sądów a realizacja praw procesowych przez strony postępowania sądowego*, w: *Problemy z sądową ochroną praw człowieka*, t. 2, red. R. Sztuchmiller, J. Krzyżowska, Olsztyn 2012, s. 79 i nast.

sobie”²². Uwagi te są aktualne również w odniesieniu do sytuacji prawnej obwinionego w postępowaniu w sprawach o wykroczenia. Na szczególną uwagę zasługuje w tym postępowaniu konstrukcja ujawniania przesłanek do obowiązkowego udziału obrońcy²³, którym może być nie tylko adwokat, ale i radca prawny²⁴.

Określoność czynu zabronionego jest fundamentem prawa do obrony. Zasada *nullum crimen sine lege certa* ma dwa aspekty – „wzorzec ma być tak skonstruowany, ażeby zawierał dokładny opis pozwalający jednoznacznie oddzielić typy zachowań prawnokarnie sankcjonowanych od irrelevantnych, i po drugie, ażeby umożliwiał odróżnienie wzajemnie od siebie poszczególnych typów zachowań sankcjonowanych”²⁵ – pisze Mateusz Rodzynekiewicz. Do tego musi istnieć mechanizm pozwalający na to, by zorientować się, że przesłanki obligatoryjnej obrony zachodzą. Zasada domniemania winy takich gwarancji nie daje. „Istotnym elementem prawa do obrony jest prawo do korzystania z fachowej pomocy obrońcy”²⁶ – pisze B. Gronowska. Prawo człowieka do obrony w postępowaniu w sprawach o wykroczenia w praktyce realizuje się przede wszystkim poprzez obowiązkowy udział w procesie profesjonalnego pełnomocnika, aby np. dysfunkcja organizmu nie była powodem nierzetelnego procesu i niesprawiedliwego wyroku. W systemie prawnym istnieje zależność między normami prawa materialnego a proceduralnego i mogą występować sytuacje, w których można odnieść wrażenie pozornych gwarancji realizacji praw człowieka, w praktyce nierealizowanych wskutek wad procedury mającej dane prawo urzeczywistnić²⁷. We wskazanym już

²² B. Gronowska, *Prawo oskarżonego do obrony*, w: B. Gronowska, T. Jasudowicz, M. Balcerzak, M. Lubiszewski, R. Mizerski, *Prawa człowieka i ich ochrona*, Toruń 2010, s. 284.

²³ Zob. art. 21 § 1 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia; por. I. Bień-Węglowska, *Status obwinionego sensu largo w postępowaniu w sprawach o wykroczenia*, Lublin 2012, s. 142–143.

²⁴ Zob. art. 24 § 1 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia. O prawie do korzystania z pomocy obrońcy zob. m.in. I. Bień-Węglowska, *Status obwinionego...*, s. 86–87, 142–143; por. *Opiniowanie psychiatryczne i psychologiczne w procesie karnym. Orzecznictwo i piśmiennictwo*, red. L.K. Paprzycki, A. Błachnio-Parzych, R. Paprzycki, Kraków 2002, s. 187–190, 193; S. Pikulski, *Ekspertyza psychiatryczna w procesie karnym*, Warszawa 2002, s. 25–26.

²⁵ M. Rodzynekiewicz, *Modelowanie pojęć w prawie karnym*, Kraków 1998, s. 44–45.

²⁶ B. Gronowska, *Prawo oskarżonego do obrony...*, s. 284.

²⁷ A. Zoll wskazuje, że „studiując Konstytucję, można stwierdzić, że sytuacja prawna osób niepełnosprawnych jest w Polsce uregulowana wręcz wzorcowo. Rzeczywistość, niestety, jest inna, o czym może świadczyć codzienna poczta trafiająca do Biura Rzecznika Praw Obywatelskich. Zarówno obowiązujące przepisy o charakterze ustawowym, a w jeszcze większym stopniu przepisy wykonawcze nie były w stanie zapobiec faktycznej dyskryminacji osób niepełnosprawnych. Jeżeli nawet w normach prawnych nieczęsto spotyka się rozwiązania jawnie dyskryminujące, to codzienna rzeczywistość jakże często przedstawia przykłady faktycznej dyskryminacji osób niepełnosprawnych”. A. Zoll, *Równość w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Osoby z niepełnosprawnościami w polityce Organizacji Narodów Zjednoczonych*, red. M. Piasecki, M. Stępnia, Lublin 2002, s. 11; por. T. Sienkiewicz, *Status*

§ 155 Zasad techniki prawodawczej ustawodawca odnosi się do potrzeby elastyczności tekstu normatywnego – „jeżeli zachodzi potrzeba zapewnienia elastyczności tekstu normatywnego, można posłużyć się określeniami nieostryimi, klauzulami generalnymi albo wyznaczyć nieprzekraczalne dolne lub górne granice swobody rozstrzygnięcia”. Czy klauzula „prędkość pieszego”, „prędkość zbliżona do prędkości pieszego” wykracza poza niezbędną elastyczność tekstu normatywnego? W ocenie autora znacznie wychodzi poza wyżej wskazaną niezbędną potrzebę legislacyjną, gdyż stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa prawnego i zasad uczciwego procesu. Ocenę przesłanek czynu zabronionego będzie dokonywał funkcjonariusz publiczny nakładający mandat karny i obawa autora wynika z tego, że w praktyce (przejaskrawiając) może np. wystarczyć stwierdzenie tegoż funkcjonariusza, że rowerzysta wyprzedził pieszego na chodniku i taki rowerzysta zostanie ukarany za przekroczenie prędkości zbliżonej do prędkości pieszego bez zachowania możliwości uprzedniej weryfikacji przez sąd występowania przesłanek wystąpienia czynu zabronionego jak i wysokości kary. W związku z postulowaną zasadą domniemania winy, to rowerzysta, chcąc uchylić mandat, będzie musiał udowodnić w sądzie, że jechał z prędkością zbliżoną do prędkości pieszego. W ocenie autora pole dowolności interpretacyjnej proponowanego przepisu art. 86a przekracza rzeczywistą potrzebę legislacyjną z uwagi na sposób określenia czynu zabronionego. Należy mieć na uwadze to, że prawo jest stanowione dla konkretnego społeczeństwa, z konkretnymi nawykami, a w tym konkretnym przypadku np. infrastruktura ścieżek rowerowych w Polsce, choć stale się powiększa, nadal nie jest czymś powszechnym. Z tego powodu liczba sytuacji mogących prowadzić do ukarania za to wykroczenie wydaje się znaczna, co będzie skutkować tym, że propozycje legislacyjne w tym zakresie będą rzutować na społeczne postrzeganie wymiaru sprawiedliwości (lub niesprawiedliwości), a w konsekwencji będą mieć wpływ na akceptację lub nieakceptację społeczną norm prawnych.

4. Zagrożenie bezpieczeństwa prawnego w proponowanej nowelizacji

Trybunał Konstytucyjny zauważa, że w piśmiennictwie przyjmuje się, że z zasady *nullum crimen sine lege poenale anteriora*, wyrażonej w art. 42 ust. 1 Konstytucji RP,

człowieka niepełnosprawnego w prawie administracyjnym, Warszawa 2006, s. 25–34; tenże, *Status człowieka niepełnosprawnego w prawie publicznym*, Warszawa 2007, s. 161–171.

a na poziomie ustawowym powtórzonej w art. 1 § 1 Kodeksu karnego²⁸, wynikają następujące reguły szczegółowe:

- 1) czyny zabronione muszą być określone w ustawie (*nullum crimen sine lege scripta*);
- 2) typy przestępstw muszą być określone w sposób maksymalnie dokładny (*nullum crimen sine lege certa*);
- 3) niedopuszczalne jest stosowanie (niekorzystnej dla sprawcy) analogii i wykładni rozszerzającej;
- 4) ustawa karna wprowadzająca odpowiedzialność karną lub ją zaostrzająca nie może działać wstecz (*nullum crimen sine lege praevia, lex retro non agit*);
- 5) kara za przestępstwo musi być określona i przewidziana we wcześniej wydanej ustawie (*nulla poena sine lege poenali anteriora*)²⁹.

Połączenie zasady domniemania winy z klauzulą generalną zagraża bezpieczeństwu prawnemu wszystkich podmiotów biorących udział w sytuacji prawnej. Jak wskazuje J. Długosz, „na gruncie stosowania prawa celem typizacji jest ograniczenie możliwości interpretacyjnych (tj. rezultatów wykładni) ustawowych znamion typu czynu zabronionego, a tym samym doprowadzenie do redukcji niepożądanego w prawie karnym luzu interpretacyjnego”³⁰. Wśród wyrażeń, którymi posługuje się ustawodawca, celowo używa się niekiedy wyrażeń nieostrych, pochodzących z porządku moralnego i innych pozasystemowych porządków. Przykładami takich wyrażeń są np. „dobra wiara”, „społeczno-gospodarcze przeznaczenie rzeczy”, „należyta staranność”, „niskie pobudki”. Istnieje też możliwość odesłania do norm pozaprawnych, np. zasad współżycia społecznego. Takie przepisy, które czynią prawo bardziej elastycznym, zwane są klauzulami generalnymi³¹. Umożliwiają one dostosowanie rozstrzygnięcia do określonej sytuacji prawnej w sposób najbardziej sprawiedliwy. Ich nadużywanie musi jednak prowadzić do uwag krytycznych³², gdyż to, co istotne w prawie cywilnym, dla prawa wykroczeń ma wartość jedynie, jeżeli nie prowadzi do terroru sądowo-administracyjnego lub powstawania niepożądanych zwyczajów dotyczących stosowania prawa. Skoro dookreślenie, poprawne stypizowanie czynu zabronionego stanowi gwarancję uzyskania sprawiedliwego

²⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, obecnie tekst jednolity: Dz. U. z 2022 r. poz. 1138.

²⁹ Wyrok TK z dnia 17 lipca 2014 r., SK 35/12, Dz. U. z 2014 r. poz. 992.

³⁰ J. Długosz, *Ustawowa wyłączność...*, s. 338. O funkcji selekcyjnej i gwarancyjnej zob. tamże, s. 338 i nast.

³¹ Zob. T. Stawicki, P. Winczorek, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2003, s. 34–35. Szerzej o klauzulach generalnych – L. Leszczyński, *Klauzule generalne w stosowaniu prawa*, Lublin 1986; por. W. Jakimowicz, *Wykłady w prawie administracyjnym*, Kraków 2006, s. 511 i nast.; Z. Cieślak, *Zbiory zachowań w administracji państwowej. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1992, s. 142.

³² Por. Z. Cieślak, *Zbiory zachowań...*, s. 142 – „Należy eliminować z tekstów prawnych pojęcia prawne przerzucające pomost do otoczenia (pojęcia niedookreślone)” – autor ten jako jeden z wielu wskazuje postulat o charakterze sprawnościowym do uwzględnienia w procesie tworzenia układów administracyjnych.

wyroku, to należy wskazać, jakie regulacje proponowane w drukach nr 866 i 911 stanowią zagrożenie dla ww. gwarancji w kontekście opisywanej klauzuli generalnej „prędkość zbliżona do prędkości pieszego”.

- 1) Klauzula generalna „prędkość zbliżona do prędkości pieszego” wzbudza konieczność oceny, czy to „zbliżenie” powoduje niezbędność reakcji penalnej i ta ocena tak naprawdę nie podlega skutecznemu kwestionowaniu w momencie zdarzenia. Proponowany jest brak możliwości odmowy przyjęcia mandatu – „ukarany nie może odmówić przyjęcia mandatu”³³, a zgodnie z proponowanym brzmieniem art. 98 § 8 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia w razie „odmowy odbioru mandatu lub odmowy albo niemożności pokwitowania odbioru mandatu przez ukaranego, funkcjonariusz sporządza na mandacie odpowiednią wzmiankę; wówczas mandat uznaje się za odebrany”;
- 2) Termin do uiszczenia grzywny nałożonej mandatem karnym kredytowanym liczy się od dnia doręczenia mandatu (zob. art. 98 § 5 w proponowanym brzmieniu);
- 3) Zanim nastąpi weryfikacja decyzji Policjanta co do winy lub kary, grzywnę należy uiścić;
- 4) Wszelkie próby odwołania się od tak nałożonego mandatu wymagają wiedzy prawnej od obwinionego w zakresie znajomości pojęcia winy i kary, a także rozumienia zasad postępowania dowodowego, gdyż zgodnie z proponowanym w druku nr 866 brzmieniem art. 99a § 2 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia to właśnie „odwołujący się powinien wskazać zaskarżony mandat karny oraz czy zaskarża mandat co do winy czy co do kary. Odwołanie powinno zawierać wszystkie znane skarżącemu dowody na poparcie swoich twierdzeń”;
- 5) Zamiana zasady domniemania niewinności na domniemanie winy, które dodatkowo w zasadzie należy obalić wyłącznie dowodami zgłoszonymi w odwołaniu;
- 6) Obniżenie kompetencji zawodowych osób orzekających w sprawach o wykroczenia (w niektórych przypadkach również referendarze sądowi);
- 7) W ocenie autora nowelizacja wynikająca z druków nr 866 i 911 oznaczać będzie wprowadzenie niepisanej zasady: funkcjonariusz publiczny nakładający mandat karny, dokonujący oceny „prędkości zbliżonej do prędkości pieszego”, ma zawsze rację i co do prędkości pieszego, i co do ww. „zbliżenia” określającego zachowanie jako wykroczenie.

Zgodnie z brzmieniem art. 21 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia „w postępowaniu w sprawie o wykroczenia obwiniony musi mieć obrońcę przed sądem, jeżeli:

³³ Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, druk nr 866, Sejm IX kadencji, s. 6.

- 1) jest głuchy, niemy lub niewidomy;
- 2) zachodzi uzasadniona wątpliwość co do jego poczytalności”.

W związku z tym, że postępowanie w sprawie o wykroczenia dokumentowane jest w formie pisemnej, a rozprawa w postępowaniu zwyczajnym odbywa się ustnie, człowiek posiadający choćby jedną z wyżej wskazanych dysfunkcji organizmu ma małe szanse na samodzielne podejmowanie obrony. Prawdopodobieństwo sprawiedliwego procesu maleje jeszcze bardziej przy realizacji postępowania jako postępowania nakazowego. Po wprowadzeniu wyżej wskazanych zmian, żadne gwarancje sprawiedliwego wyroku nie będą istnieć, gdyż osoba np. chora psychicznie po nałożeniu na nią mandatu karnego kredytowanego może nie mieć istotnej szansy na doprowadzenie do rozpatrywania sprawy przez sąd wskutek proponowanego sformalizowania procedury wzruszania nałożonego mandatu. Na tle proponowanego konkretnego przepisu art. 86a Kodeksu wykroczeń nawet osoba, która może ponosić odpowiedzialność, będzie mieć problem z udowodnieniem swojej niewinności z uwagi na próbę wprowadzenia zasady domniemania winy. Planowane zmiany są nieakceptowalne w obliczu wartości, na jakich zbudowany jest polski system prawny i są sprzeczne z Konstytucją RP. Zagrożenie bezpieczeństwa prawnego pojawia się, gdy ustawa nie spełnia swych zasadniczych funkcji – obiektywizującej, porządkującej i gwarancyjnej³⁴.

5. Niedoskonałości obecnej regulacji a wady proponowane w drukach sejmowych nr 911 i 866

Warto nadmienić, że jedną z przesłanek „przyzwoitej legislacji” jest poprawne, precyzyjne i jasne formułowanie przepisów prawnych. Poprawność dotyczy zarówno strony językowej, jak i logicznej³⁵. W niniejszym artykule celowo dokonano zestawienia propozycji zmian legislacyjnych wniesionych w niezbyt dużym odstępie czasu, zarówno co do prawa materialnego, jak i proceduralnego, gdyż obie te rzeczywistości są wobec siebie zależne i błędy nawet w jednej z nich wpływają na stosowanie prawa. Wyżej wskazana propozycja nowelizacji jest taka, by obwiniony proceduralnie był traktowany jak winien, na podstawie niedoformalizowanej

³⁴ Por. I. Andrejew, *Ustawowe znamiona czynu. Typizacja i kwalifikacja przestępstw*, Warszawa 1978, s. 16: „Ustawa spełnia swe zasadnicze funkcje – obiektywizującą, porządkującą i gwarancyjną przez to, że zawiera swoiste opisy czynów przestępnych”.

³⁵ Zob. E. Morawska, *Klauzula państwa prawnego w Konstytucji RP na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Toruń 2003, s. 368 i nast.

normy materialnej. Stosowanie klauzul generalnych w opisie czynu zabronionego wymaga wyjątkowej dbałości o to, by niedookreśloność nie stała się uchybieniem formalnym w zakresie przejrzystości i określoności zakazu karnego³⁶. Autor wyraża pogląd, że obecna kultura organizacyjno-prawna organów ścigania i sądów nie gwarantuje realizacji uczciwego procesu w obecnym stanie prawnym, a wprowadzenie zmian proponowanych w drukach nr 866 i 911 utrwali realną dyskryminację obwinionego w sprawie, w której zarzutem będzie poruszanie się z prędkością, która nie była zbliżona do prędkości pieszego (w rozumieniu proponowanego art. 86a Kodeksu wykroczeń). Brakuje realnych gwarancji proceduralnych realizacji prawa do obrony osób wskazanych w przywołanym wyżej art. 21 § 1 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia. W konfrontacji tej normy z treścią art. 2 § 1a Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia należy odnotować, że większość gwarancji orzekania zgodnie z prawdą materialną (w tym udział obrońcy) będzie miała charakter pozorny, z racji tego, że nawet obecnie znajdują one swoje zastosowanie w najszerszym zakresie w postępowaniu zwyczajnym, w mniejszym w postępowaniu przyspieszonym, a praktycznie prawie wcale w nakazowym.

Obecnie istnieje (pozornie) zakaz prowadzenia postępowania w trybie nakazowym, gdy zaistnieją przesłanki określone w art. 21 § 1 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia. Jak stanowi art. 93 § 4 tego Kodeksu: „postępowanie nakazowe jest niedopuszczalne, jeżeli zachodzą okoliczności określone w art. 21 § 1”. Powstaje w tym miejscu pytanie: w jaki sposób sąd ma się zorientować, że takie przesłanki zachodzą? Pozostaje liczyć na rzetelne przeprowadzenie postępowania wyjaśniającego przez oskarżyciela publicznego i przekazanie stosownej informacji sądowi, aby nie przekazano sprawy do postępowania nakazowego. Jednocześnie w często stosowanych formularzach wniosków o ukaranie w rubryce zwanej najczęściej „stan zdrowia” wpisuje się formułę „brak danych”, „nie podaje” lub podobną, a sąd mimo to wydaje wyrok nakazowy³⁷, zamiast rozpatrywać sprawę w trybie zwyczajnym. Jeśli Policja nie miała informacji lub nie mogła ich zdobyć, to tryb

³⁶ O uchybieniach formalnych zob. R. Dębski, *Kilka uwag o kryminalizacji i o ustawowej określoności czynów zabronionych*, w: *Problemy wymiaru sprawiedliwości karnej. Księga Jubileuszowa Profesora Jana Skupińskiego*, red. A. Błachnio-Parzych, J. Jakubowska-Hara, J. Bosonoga, H. Kuczyńska, Warszawa 2013, s. 39.

³⁷ Zob. np. wniosek o ukaranie z dnia 17 czerwca 2020 r. – Komisariat Policji w Miedzyrzeczu Podlaskim, RSOW 272/20: „miejsce zatrudnienia: nie ustalono”, „dochody: nie ustalono”, „stan majątkowy: nie ustalono”, „liczba osób na utrzymaniu: nie ustalono” [wyróżnienia – T.S.]. Nie przekazano sądowi żadnych danych dotyczących występowania lub braku występowania przesłanek obowiązkowej obrony, a mimo to Sąd Rejonowy w Radzynie Podlaskim wydał wyrok nakazowy z dnia 17 sierpnia 2020 r., II W 273/20, uznając obwinionego za winnego, tak naprawdę nie posiadając wiedzy, czy przesłanki obligatoryjnej obrony zachodzą, czy nie występują.

zwyczajny umożliwia sądowi zgromadzenie większej wiedzy o obwinionym niż tryb nakazowy.

Powodów nieprawidłowego stanu rzeczy jest wiele. Związane są z wadami prawa oraz niepisanymi zwyczajami sądowymi. Należy tu zwrócić uwagę na następujące zagadnienia:

- 1) Oskarżyciel nie ma wyrażonego wprost w przepisach obowiązku badania okoliczności wskazanych w art. 21 § 1 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia i przekazywania do sądu wiedzy w tym zakresie;
- 2) Sąd nie jest związany wnioskiem oskarżyciela co do prowadzenia postępowania w trybie zwyczajnym i może skierować sprawę do postępowania nakazowego;
- 3) Pomimo pozornego zakazu kierowania do postępowania nakazowego spraw, w których obwiniony posiada dysfunkcję organizmu wskazaną w art. 21 § 1 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia, brak jest przepisu, który zabraniałby skierowania sprawy do postępowania nakazowego, gdy w postępowaniu wyjaśniającym przesłanki z wymienionego artykułu nie będą wyjaśnione, a we wniosku o ukaranie nie znajdzie się jednoznaczne wskazanie, czy przesłanki te są spełnione czy nie.

Zgodnie z brzmieniem art. 2 § 1a Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia „orzekanie w postępowaniu zwyczajnym następuje wówczas, gdy brak jest podstaw do rozpoznania sprawy w postępowaniu przyspieszonym albo nakazowym”. Najczęstszym trybem postępowania będzie jednak postępowanie nakazowe³⁸. Obecnie w praktyce, z uwagi na duże uproszczenia postępowania nakazowego, rozpoznawanie spraw poza trybem zwyczajnym może rodzić pokusę dla sędziów, aby kierować sprawy do rozstrzygania jako „oczywiste” w postępowaniu nakazowym, z pogwałceniem reguł sprawiedliwego procesu – za to aby sprawnie zakończyć postępowanie. Szybkość postępowania nie zawsze oznacza sprawiedliwości orzeczenia. W postępowaniu nakazowym w sprawie o wykroczenie możliwości orzekania zgodnie z prawdą materialną są znacznie ograniczone. Do tego stopnia, że istnieje wątpliwość co do tego, czy w ogóle istnieją jakiegokolwiek gwarancje uzyskania odzwierciedlenia rzeczywistości również o stanie zdrowia obwinionego w tym postępowaniu. Sytuację zdominowania przez postępowanie nakazowe potwierdza druk nr 866 w swoim uzasadnieniu, w którym czytamy następujące

³⁸ Jak wskazuje T. Bojarski: „ponieważ postępowanie przyspieszone jest jednak obłożone rygorami, pierwszeństwo należy w rezultacie właśnie do postępowania nakazowego. Elastycznie ujęta przesłanka tego postępowania, że okoliczności czynu i wina obwinionego nie budzą wątpliwości, oczywiście muszą być wykazane poprzez postępowanie wyjaśniające. Należy przyjąć, że kwestionowanie przez obwinionego zarzucanego mu czynu, oparte na argumentach zasługujących na przyjęcie, takie wątpliwości budzi, co oznacza brak przesłanki zastosowania tego trybu”. T. Bojarski, *Polskie prawo wykroczeń. Zarys wykładu*, Warszawa 2009, s. 271.

sformułowania: „Aktualnie zdecydowana większość spraw o wykroczenia rozpoznawanych przez sądy zostaje zakończona prawomocnie wyrokiem nakazowym”³⁹.

Należy do tego rozważyć problem, czy brak przekazania do sądu informacji o przesłankach obligatoryjnej obrony jest informacją o braku przesłanek obligatoryjnej obrony. Autor artykułu pragnie zwrócić uwagę, że podjęcie decyzji o skierowaniu sprawy do postępowania nakazowego jest kluczowym momentem rzutującym na brak możliwości przeprowadzenia postępowania w oparciu o prawdę materialną. Wśród przesłanek zastosowania trybu nakazowego znajdują się przesłanki rodzaju kary (art. 93 § 1 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia) lub środka karnego (art. 93 § 3 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia), a także okoliczności czynu i winy obwinionego. Zgodnie z art. 93 § 2 zd. 1 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia: „orzekanie w postępowaniu nakazowym może nastąpić, jeżeli okoliczności czynu i winy obwinionego nie budzą wątpliwości”. Zatem przy pomocy jakich narzędzi można stwierdzić np. stan poczytalności obwinionego związany z ustaleniem w ogóle karalności czynu, skoro sędzia, nie mając bezpośredniego kontaktu z obwinionym ani żadnych danych z tego zakresu we wniosku o ukaranie, kieruje sprawę do postępowania nakazowego? Dopuszczanie przez sąd do sytuacji, w których brak informacji o istnieniu lub nieistnieniu przesłanek określonych w art. 21 § 1 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia jest traktowany przez sąd jak informacja o braku przesłanek, jest szkodliwym zwyczajem prowadzącym do dyskryminacji osób wskazanych w ww. artykule. Powstawanie takich zwyczajów jest – zdaniem autora – obok nierzetelności poszczególnych sędziów, wynikiem istotnej wady prawnej tego postępowania. Prowadzi to do sytuacji faktycznych, w których tak naprawdę ani okoliczności czynu nie będą dostatecznie wyjaśnione, ani winy obwinionego dostatecznie zbadana. Prowadzi to do rozstrzygania niezgodnie z prawdą materialną, z pogwałceniem licznych zasad cywilizowanego procesu. Jak wskazano w uzasadnieniu projektu: „Aktualnie wyroki nakazowe wydaje się w ponad 90% spraw, w których wszczyna się postępowania w sprawach o wykroczenia, z czego w ponad 80% wydane wyroki nakazowe uprawomocniają się bez wniesienia sprzeciwu przez obwinionego”⁴⁰. Natomiast w druku nr 866 nie wskazano żadnych danych statystycznych dotyczących:

- 1) zawartości wniosku o ukaranie co do występowania przesłanek wskazanych w art. 93 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia;

³⁹ Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, druk nr 866, Sejm IX kadencji, s. 1.

⁴⁰ Tamże, s. 1–2.

- 2) podejmowania przez sądy spraw w trybie nakazowym pomimo braku w aktach sprawy informacji o konieczności obligatoryjnej obrony lub informacji o niewystępowaniu takich przesłanek;
- 3) obciążenia sprawami sędziów – liczby spraw realizowanych przez jednego sędziego w trybie nakazowym i zwyczajnym.

Pomimo uwag projektodawcy o prędkości pieszego⁴¹, nie znajduje się adekwatne uzasadnienie sposobu sformalizowania przesłanek czynu zabronionego w nowym art. 86a Kodeksu wykroczeń. Poza tym w ocenie autora brakuje analizy stanu infrastruktury ścieżek rowerowych w Polsce – a można tego oczekiwać od projektu rządowego, gdyż sprowadzając sprawę do absurdu, należy zadać pytanie: dlaczego np. rowerzyści poruszają się po chodnikach? Czyżby wśród samochodów na ulicy nie było bezpiecznie?

Uzasadnienie druku nr 911 budzi niedosyt, uzasadnienie druku nr 866 należy uznać za chybione i niepełne, a wnioski wynikające z tego uzasadnienia za nieprawdziwe. Postępowanie w sprawach o wykroczenia prowadzone jest na podstawie m.in. zasady prawdy materialnej. Oznacza to, że sąd, podejmując rozstrzygnięcie, musi mieć obiektywnie udowodnione fakty dotyczące okoliczności czynu zabronionego, jak i okoliczności dotyczące sprawcy czynu, mające wpływ na ocenę w ogóle karalności czynu czy stopnia winy. Również obiektywnie prawdziwe powinny być informacje na temat stanu zdrowia obwinionego w kontekście przesłanek wskazanych w art. 21 § 1 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia. Sytuacja kreowana przez druk nr 866, w której najpierw następuje kara, a swoją niewinność trzeba udowadniać, jest nieakceptowalna. Te uwagi należy widzieć w świetle klauzuli generalnej „prędkość zbliżona do prędkości pieszego” wskazanej w druku sejmowym nr 911 jako przestrzeni dowolności interpretacyjnej funkcjonariusza publicznego. W świetle zmian proponowanych w druku nr 866 to obwiniony będzie musiał w zasadzie udowodnić, że poruszał się z prędkością „zbliżoną do prędkości pieszego”, co w świetle doświadczenia życiowego autor określa jako w zasadzie niemożliwe.

6. Podmiana celów prawa wykroczeń

Pomimo że zakres stosowania klauzul generalnych jest sprawą dyskusyjną, trzeba odnotować fakt, że błędnie wykreowana procedura z wielokrotni wady niedo-

⁴¹ Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Prawo o ruchu drogowym oraz niektórych innych ustaw, druk nr 911, Sejm IX kadencji, s. 8–9.

określenia norm prawa materialnego, nawet niweczając pierwotny cel regulacji. Sąd Najwyższy zauważa, że określona w art. 1 § 1 Kodeksu wykroczeń zasada *nullum crimen sine lege*, znajdująca swoje oparcie systemowe także w art. 42 ust. 1 zd. 1 Konstytucji RP, zabrania posługiwania się przy opisie czynu zabronionego klauzulami generalnymi, które przesuwają na sąd ustalenie, jakiego typu czyny uznane są za zabronione pod groźbą kary. Nie ulega wątpliwości, że przepisy prawne, które ingerują w prawa jednostek, muszą być odpowiednio dostępne i sformułowane z wystarczającą precyzją, aby umożliwić obywatelom dostosowanie ich zachowania do zachowań prawnie oczekiwanych⁴². Suweren musi pozostać suwerenem, sąd sądem, więc należy zadać pytanie o rzeczywisty cel omawianej nowelizacji. Przecież zakłada się fikcję „racjonalnego prawodawcy”, w której „prawodawca” funkcjonuje jako swoisty byt prawny. Zakłada się przecież, że ustawodawca posiada należytą wiedzę o skutkach społecznych związanych z nowymi unormowaniami. Poddając regulacji jakąś dziedzinę, oczekuje się, że adresaci norm będą podejmować działania zgodne z intencją prawodawcy w celu osiągnięcia stanu rzeczy założonego przez prawodawcę. Zakłada się również, że ustawodawca nie ustanawia norm w sposób błędny, które zostałyby zrealizowane niezależnie od zachowania adresata, lub które z uwagi na treść nie nadają się do realizacji, ani też norm ze sobą sprzecznych. Decyzja o kryminalizacji określonych zachowań należy do suwerena⁴³, którego wolę wyraża upoważniony prawodawca, a nie organ, który ma to prawo stosować.

Jaki zatem może być cel niedokładnego stypizowania cech czynu zabronionego w połączeniu z domniemaniem winy? Najpierw należy wyrazić zaniepokojenie tym, że nowelizacja zawarta w druku nr 866 oraz druku nr 911 jest tak skonstruowana, że może prowadzić do obaw w zakresie zachowania prawdy materialnej w postępowaniu. Prawda jest pojęciem języka prawnego i istotną wartością w systemie prawa, występuje w aktach prawnych, lecz w prawie wykroczeń przy wprowadzeniu koncepcji domniemania winy schodzi na dalszy plan (przed być może celem fiskalnym), mimo że jako wartość uniwersalna w systemie prawa wskazana jest w Preambule Konstytucji RP⁴⁴. Należy zadać pytanie, czy domniemanie winy i niedookreślenie czynu umożliwia w ogóle wymiar sprawiedliwości? Domniemanie

⁴² Wyrok SN z dnia 9 lipca 2014 r., II KK 154/14, LEX nr 1482369.

⁴³ Zob. P. Wiliński, *Konstytucyjne gwarancje nullum crimen sine lege a przepisy odsyłające w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, w: *Problemy wymiaru sprawiedliwości karnej...*, s. 195.

⁴⁴ „[...] w trosce o byt i przyszłość naszej Ojczyzny stanowi ją Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej, zarówno wierzący w Boga będącego źródłem prawdy, sprawiedliwości, dobra i piękna, jak i nie podzielający tej wiary, a te uniwersalne wartości wywodzący z innych źródeł [...]” [wyróżnienie – T.S.].

winy rzutuje na proces, a prawo do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy⁴⁵ należy widzieć zwłaszcza w kontekście proceduralnym. Skazujący wyrok sądowy wobec osoby, która nie ponosi odpowiedzialności, jest przejawem terroru administracyjnego, a nie wymierzaniem sprawiedliwości. Zasada prawdy materialnej wynika z konstytucyjnych zasad: demokratycznego państwa prawnego, działania organów władzy publicznej na podstawie i w granicach prawa oraz zasady sprawiedliwego procesu⁴⁶. Wyrazem terroru administracyjnego jest planowane w omawianej nowelizacji wprowadzenie braku możliwości odmowy przyjęcia mandatu, wymuszanie wiedzy o zasadach prowadzenia obrony, niedookreśloność czynu zabronionego. Wykroczenia same w sobie są czynami szkodliwymi mniejszej wagi niż przestępstwa i mimo że w omawianych nowelizacjach czyn ten na tle innych czynów zabronionych nie rysuje się jako wybitnie „szkodliwie” (choć ochrona pieszych przed wybrykami innych użytkowników chodników jest bardzo istotna), to tendencja do łączenia klauzul generalnych z zasadą domniemania winy w wykroczeniach nie może rodzić aprobaty.

Skoro zaburzona zostaje pozycja suwerena, sądu i funkcjonariusza publicznego nakładającego mandat bez możliwości odmowy jego przyjęcia, to nowelizacja proponowana w drukach nr 866 i 911 zawiera wprowadzenie *de facto* innego celu – ukrytej formy podatku od środków transportu wskazanych w druku nr 911, o wymiarze uzależnionym tak naprawdę od dobrej lub złej woli funkcjonariusza publicznego nakładającego mandat. Następuje zaburzenie celu postępowania, a w zasadzie jego podmiana. Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia w zakresie prawdy materialnej odsyła do odpowiedniego stosowania m.in. art. 2, 4 i 5 Kodeksu postępowania karnego, które stanowią, że:

„Art. 2. § 1. Przepisy niniejszego kodeksu mają na celu takie ukształtowanie postępowania karnego, aby:

- 1) sprawca przestępstwa został wykryty i pociągnięty do odpowiedzialności karnej, a osoba niewinna nie poniosła tej odpowiedzialności,
- 2) przez trafne zastosowanie środków przewidzianych w prawie karnym oraz ujawnienie okoliczności sprzyjających popełnieniu przestępstwa osiągnięte zostały zadania postępowania karnego nie tylko w zwalczaniu przestępstw, lecz również w zapobieganiu im oraz w umacnianiu poszanowania prawa i zasad współżycia społecznego,
- 3) uwzględnione zostały prawnie chronione interesy pokrzywdzonego,

⁴⁵ Zob. J. Skorupka, *W kwestii sprawiedliwości wyroku sądowego*, w: *Problemy wymiaru sprawiedliwości karnej...*, s. 501.

⁴⁶ Zob. S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, wyd. 4, Warszawa 1998, s. 216.

4) rozstrzygnięcie sprawy nastąpiło w rozsądnym terminie.

§ 2. Podstawę wszelkich rozstrzygnięć powinny stanowić *p r a w d z i w e* [wyróżnienie – T.S.] ustalenia faktyczne. [...]

Art. 4. Organy prowadzące postępowanie karne są obowiązane badać oraz uwzględniać okoliczności przemawiające zarówno na korzyść, jak i na niekorzyść oskarżonego.

Art. 5. § 1. Oskarżonego uważa się za niewinnego, dopóki wina jego nie zostanie udowodniona i stwierdzona prawomocnym wyrokiem.

§ 2. Niedające się usunąć wątpliwości rozstrzyga się na korzyść oskarżonego”.

„Ustalenia faktyczne” wskazane w art. 2 § 2 Kodeksu postępowania karnego należy zdefiniować jako „stwierdzenia faktów dokonywane w procesie, mające znaczenie dla decyzji procesowej”⁴⁷. Obecnie, pomimo tak skonstruowanych gwarancji rozstrzygania zgodnego z prawdą materialną, w praktyce okazuje się, że gwarancje te są niewystarczające, a w sytuacji niemożliwości odmowy przyjęcia mandatu i ewentualnej konieczności prowadzenia sformalizowanej obrony sytuacja ta staje się nieakceptowana wobec konstytucyjnego porządku wartości. Czy zatem proponowany obowiązek zapłaty mandatu przed weryfikacją oceny sytuacji przez sąd pomaga czy przeszkadza w poprawnym stosowaniu prawa? Gwarancją poprawnych ustaleń faktycznych jest świadomość osoby dokonującej tych ustaleń, że jej ocena będzie realnie podlegać weryfikacji. Nowelizacja zawarta w druku nr 866 takich realnych gwarancji nie daje, skoro mandat karny kredytowany trzeba będzie przyjąć, a grzywnę zapłacić i dopiero z tej pozycji procesowej udowadniać okoliczności swojej niewinności. Definiując pojęcie „prawdy materialnej” w procesie karnym, należy wskazać za Stanisławem Waltosem, że „jest to dyrektywa, w myśl której podstawę wszystkich rozstrzygnięć powinny stanowić ustalenia faktyczne zgodne z rzeczywistością”⁴⁸. „Prawdą jest sąd zgodny z rzeczywistością”⁴⁹. „Skąd jednak przymiotnik «materialna»? Oznacza on przeciwstawienie prawdzie formalnej, czyli takiemu sądowi o rzeczywistości, który uznaje się za prawdziwy, jeśli mieści się w pewnych regułach z góry ustalonych. Orzeczeniem prawdziwym formalnie będzie zatem orzeczenie zapadłe na podstawie oświadczeń stron, gdy prawo procesowe nie żąda badania, czy mają one pokrycie w rzeczywistości. Będzie nim orzeczenie wydane na podstawie dowodów albo domniemań, które prawo nakazuje przyjąć za podstawę ustaleń, bez względu na to, czy w konkretnej sytuacji zgadzają

⁴⁷ Tamże, s. 213.

⁴⁸ Tamże, s. 210; por. R. Kmiecik, *Naczelne zasady procesowe w postępowaniu karnym*, w: R. Kmiecik, E. Skrętowicz, *Proces karny. Część ogólna*, Kraków–Lublin 1996, s. 80; B. Bieńkowska, *Zasady procesu karnego*, w: *Wykład prawa karnego procesowego*, red. P. Kruszyński, wyd. 3, Białystok 2004, s. 92.

⁴⁹ S. Waltoś, *Proces karny...*, s. 212.

się one z faktami, które istotnie miały miejsce”⁵⁰. Prawda materialna jest celem procesu decyzyjnego w postępowaniu w sprawach o wykroczenia. Decyzję o ukaraniu poprzedza proces decyzyjny, który musi być sformułowany w sposób zgodny z celem postępowania. Przekazanie władzy nad obywatelem w ręce funkcjonariusza publicznego nakładającego mandat karny bez realnego nadzoru sądowego stanowi źródło terroru administracyjnego i próbę wprowadzenia przewagi formalizmu nad prawdą materialną. Przejaskrawiając, przypisanie sprawstwa „każdemu i za cokolwiek” będzie bardzo łatwe, gdy z jednej strony przesłanki czynu będą określone w formie klauzuli generalnej, a z drugiej postępowanie oparte zostanie na domniemaniu winy. Do tej pory wartością w systemie wykroczeń była (przynajmniej w teorii) określoność czynu. Zdaniem Sądu Najwyższego według art. 82 § 2 pkt 1 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia, wyrok skazujący powinien zawierać dokładne określenie przypisanego obwinionemu czynu oraz jego kwalifikację prawną. A zatem dla przypisania sprawstwa wykroczenia konieczne jest w pierwszej kolejności wykazanie w opisie czynu, jaki konkretnie przepis sankcjonowany został naruszony zarzucalnym działaniem osoby obwinionej. Jest rzeczą oczywistą, że bez takiego wskazania niemożliwe jest dokonanie właściwej subsumcji czynu, a w konsekwencji wydanie prawidłowego orzeczenia⁵¹. W sytuacji braku możliwości odmowy przyjęcia mandatu, prawidłowość i powtarzalność stosowania prawa może stać się założeniem iluzorycznym.

Czy zmiany proponowane w druku nr 866 w połączeniu ze zmianami proponowanymi w druku nr 911 gwarantują realizację prawdy materialnej w większym stopniu niż jest to obserwowane przed proponowaną zmianą? Na to pytanie należy udzielić odpowiedzi negatywnej. Dochodzenie do prawdy materialnej jest obecnie pozornie gwarantowane w wielu normach Kodeksu postępowania w sprawach

⁵⁰ Tamże. Autor niniejszego artykułu traktuje pojęcia „prawda materialna” i „prawda obiektywna” jako pojęcia znaczeniowo tożsame, natomiast znaczeniowo różne od „prawdy formalnej”. W związku z domniemaniem realizacji postępowania jako nakazowego, w postępowaniu w sprawach o wykroczenia należy zauważyć pozorną dbałość ustawodawcy o realizację prawdy materialnej, przy jednoczesnym faktycznym preferowaniu prawdy formalnej. Do udowodnienia faktu potrzebne są dwa warunki: obiektywny i subiektywny. Za S. Waltosiem należy stwierdzić, że warunek obiektywny oznacza, że „dowody zebrane w sprawie muszą mieć taką siłę przekonywania, że znikną wszelkie racjonalne wątpliwości; każdy przeciętnie wykształcony i rozsądnie myślący człowiek uzna fakt za udowodniony”. Warunek subiektywny oznacza, że „dowody zebrane powinny stworzyć w umyśle oceniającego całkowitą pewność, iż żadna inna ewentualność nie może zachodzić; jeżeli sędzia po zakończeniu postępowania dowodowego i wyczerpaniu wszelkich możliwości dowodowych nadal ma wątpliwości co do ustaleń faktycznych, nie ma przed sobą innego rozwiązania, jak tylko uniewinnić oskarżonego”. Tamże, s. 213–215.

⁵¹ Wyrok SN z dnia 9 lipca 2014 r., II KK 154/14, LEX nr 1482369.

o wykroczenia⁵². W postępowaniu w sprawach o wykroczenia (zwłaszcza w trybie zwyczajnym) istnieje szereg możliwości ustalenia prawdy materialnej i wydania w oparciu o nią sprawiedliwego wyroku. Jedną z nich jest obowiązkowy udział obrońcy w postępowaniu przed sądem, jeżeli obwiniony jest głuchy, niemy lub niewidomy, lub gdy zachodzi uzasadniona wątpliwość co do jego poczytalności. W praktyce (szczególnie postępowania nakazowego) istnieje realna możliwość „odczłowieczenia” wyroku sądowego wskutek wydania go w oderwaniu od wartości⁵³ cywilizowanego procesu, w warunkach biurokratycznej maszyny policyjno-sądowo-urzędniczej i ograniczonej odpowiedzialności osobistej sędziego za poprawność wyroku pod względem prawnym i pod względem zgodności z prawdą materialną. Jeżeli do tego niemożliwa stanie się sytuacja odmowy przyjęcia mandatu, otwiera to pole do nadużyć prawa przez funkcjonariuszy publicznych oraz działania sprzeczne z duchem prawa tylko pozornie realizujące prawo.

Należy zwrócić uwagę na protekcyjalne lub wręcz pogardliwe traktowanie przez autorów omawianego projektu (druk nr 866) osób odmawiających przyjęcia mandatu. W uzasadnieniu na stronie 6 znajduje się ocena działania osób, które nie przyjmują mandatu sformułowana w następujący sposób: „Jak wskazuje praktyka, przeważająca większość spraw o wykroczenia wnoszonych do sądu w związku z odmową przyjęcia mandatu przez sprawcę kończy się wydaniem prawomocnego wyroku skazującego. Poza tym odmowa przyjęcia mandatu przez sprawcę niejednokrotnie ma charakter impulsywny i nieprzemyślany, a w konsekwencji powoduje konieczność podjęcia szeregu czynności związanych z wytoczeniem oskarżenia w sprawach o wykroczenie”. Dowodów na to, że odmowa ma charakter „impulsywny i nieprzemyślany”

⁵² Jak wskazuje D. Świecki: „W postępowaniu w sprawach o wykroczenia obowiązuje zasada prawdy materialnej, która oznacza, że podstawę wszelkich rozstrzygnięć powinny stanowić prawdziwe ustalenia faktyczne (art. 2 § 2 k.p.k. [Kodeksu prawa karnego – T.S.] w zw. z art. 8 k.p.w. [Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia – T.S.]). Zasada ta nakłada na sąd obowiązek wykazywania inicjatywy dowodowej i przeprowadzenia dowodów z urzędu (art. 39 zd. pierwsze k.p.w.). [...] Ocena przeprowadzonych dowodów opiera się na zasadzie swobodnej oceny dowodów, zgodnie z którą organy postępowania kształtują swoje przekonanie na podstawie wszystkich przeprowadzonych dowodów, ocenianych swobodnie z uwzględnieniem zasad prawidłowego rozumowania oraz wskazań wiedzy i doświadczenia życiowego (art. 7 k.p.k. w zw. z art. 8 k.p.w.). Oceniając zebrane w sprawie dowody, gdy nasuwają się wątpliwości, których nie da się wyjaśnić, sąd powinien przy rozstrzyganiu kierować się wynikającą z zasady domniemania niewinności (art. 5 § 1 k.p.k. w zw. z art. 8 k.p.w.) regułą *in dubio pro reo* (art. 5 § 2 k.p.k. w zw. z art. 8 k.p.w.). Jest to reguła rozstrzygania, która polega na tym, że w razie niedających się usunąć wątpliwości należy wybrać tę wersję stanu faktycznego, która dla obwinionego przedstawia się najbardziej korzystnie, choć mogło być inaczej, ale w postępowaniu nie zdołano wykluczyć także innych możliwości przebiegu zdarzenia. Reguła ta odnosi się także do wątpliwości natury prawnej”. D. Świecki, *Metodyka pracy sędziego w sprawach o wykroczenia*, Warszawa 2007, s. 134; por. T. Bojarski, *Polskie prawo wykroczeń...*, s. 243.

⁵³ Por. M. Zdyb, *Istota decyzji*, Lublin 1993, s. 9.

uzasadnienie druku nr 866 nie zawiera. Autor wyraża pogląd, że postępowanie nakazowe, które nie jest oparte na prawdzie materialnej, stało się uzasadnieniem samym w sobie dla dalszego usuwania prawdy z postępowania w sprawach o wykroczenia w proponowanej w druku 866 nowelizacji. Postępowanie nakazowe w sprawach o wykroczenia w zasadzie nie wymusza na sądach dociekania prawdy o okolicznościach mogących stanowić podstawę do stwierdzenia obligatoryjnego ustanowienia obrońcy w postępowaniu. Prowadzi to do sytuacji, w których, pomimo istnienia przesłanek wskazanych w art. 21 § 1 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia, osoba z dysfunkcją organizmu, wskazana w tym artykule, może zostać skazana bez obowiązkowego udziału obrońcy w procesie. W przypadku osób z chorobami psychicznymi konstrukcja postępowania nakazowego jest wyjątkowo naganna moralnie, gdyż osoba taka (niezależnie od problemu, czy w ogóle powinna ponosić odpowiedzialność), nawet po otrzymaniu wyroku sądowego, może nie zdawać sobie sprawy ze znaczenia dokumentu, który właśnie otrzymała, a także może nie potrafić wnieść sprzeciwu ani go sformułować. Wprowadzenie proponowanego obowiązku przyjęcia mandatu utrwali niepożądany zwyczaj braku badania (w praktyce) przesłanek odpowiedzialności. W tym miejscu warto przytoczyć treść art. 8 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka: „Każdy człowiek ma prawo do skutecznego odwoływania się do kompetentnych sądów krajowych przeciw czynom stanowiącym pogwałcenie podstawowych praw przyznanych mu przez konstytucję lub przez prawo”⁵⁴. Kodeks wykroczeń w art. 17 stanowi, że:

„§ 1. Nie popełnia wykroczenia, kto, z powodu choroby psychicznej, upośledzenia umysłowego lub innego zakłócenia czynności psychicznych, nie mógł w czasie czynu rozpoznać jego znaczenia lub pokierować swoim postępowaniem.

§ 2. Jeżeli w czasie popełnienia wykroczenia zdolność rozpoznawania znaczenia czynu lub kierowania postępowaniem była w znacznym stopniu ograniczona, można odstąpić od wymierzenia kary lub środka karnego.

§ 3. Przepisów § 1 i 2 nie stosuje się, gdy sprawca wykroczenia wprowadził się w stan nietrzeźwości lub odurzenia powodujący wyłączenie lub ograniczenie poczytalności, które przewidywał albo mógł przewidzieć”⁵⁵.

⁵⁴ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka przyjęta i proklamowana przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych w dniu 10 grudnia 1948 roku, Nowy Jork, w: *Wybór dokumentów prawa międzynarodowego dotyczących praw człowieka*, red. M. Zubik, Warszawa 2008, s. 12, <https://www.rpo.gov.pl/pliki/12108381350.pdf> [dostęp: 20.04.2022 r.].

⁵⁵ Na temat elementu psychiatrycznego i psychologicznego niepoczytalności zob. T. Bojarski, *Komentarz do art. 17*, w: T. Bojarski, A. Michalska-Warias, J. Piórkowska-Flieger, M. Szwarczyk, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 84 i nast.; por. W. Kotowski, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, wyd. 2, Kraków 2007, s. 58 i nast.

Oznacza to, że jedna z przesłanek zawartych w art. 21 § 1 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia ma fundamentalne znaczenie dla określenia odpowiedzialności danej osoby za wykroczenie w ogóle. Jednocześnie brak w postępowaniu w sprawach o wykroczenia jednoznacznego przepisu obligatoryjnie wymuszającego na oskarżycielu, przed wniesieniem wniosku o ukaranie, badanie, czy nie zachodzą przesłanki wymienione w art. 21 § 1 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia. Zatem pomimo że w każdej fazie postępowania uwzględnia się z urzędu okoliczności wyłączające orzekanie na podstawie Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia⁵⁶, w praktyce może się okazać, że wcale tak nie jest, a wniosek taki skłania do refleksji nad rzeczywistością możliwości weryfikacji obwinienia.

„Im dolegliwsze środki zostały przekazane przez społeczeństwo w ręce jego organów, tym ściślejsza powinna być ich kontrola”⁵⁷ – pisze Paweł Wiliński i należy się z nim zgodzić. W tej konkretnej sytuacji próby połączenia klauzuli generalnej z zasadą domniemania winy, projektodawcy zmian nie zadbali o adekwatne mechanizmy kontroli poprawnego stosowania prawa. Autor przypuszcza, że nawet w stosowaniu obecnie obowiązujących regulacji, kontrola sądów nad poprawnością obwinienia przez Policję nie jest zbyt wnikliwie badana (co widać na przykładzie uzasadnienia druku nr 866), a świadomość oskarżyciela publicznego co do informowania sądu choćby o przesłankach wymagających obligatoryjnej obrony może nie być wielka. Prawdopodobnie przyczyną takiego stanu jest także to, że prawo nie wymaga odniesienia się do tej rzeczywistości wprost przez oskarżyciela publicznego poprzez umieszczenie takiej informacji jako obowiązkowego elementu formalnego wniosku o ukaranie. Z drugiej strony, sąd nie jest związany treścią wniosku o ukaranie w tym znaczeniu, że nawet jeśli oskarżyciel publiczny wnosi o rozpoznanie sprawy w trybie zwyczajnym, sędzia kierujący sprawę do rozpoznania może dojść do wniosku, że kieruje sprawę do postępowania nakazowego. A wówczas nie ma szans na bezpośrednie zetknięcie się sędziego z obwinionym, co uniemożliwia ocenę przez sędziego, czy istnieją przesłanki obligatoryjnej obrony wskazane w art. 21 § 1 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia. Jak wskazuje Jan Grajewski, „jest oczywiste, że wynikająca z art. 2 § 2 [Kodeksu postępowania karnego – T.S.] dyrektywa dokonywania prawdziwych ustaleń faktycznych może być realizowana wyłącznie w ramach sformalizowanych ustawowo reguł dowodzenia”⁵⁸. Obecnie pierwszym formalnym źródłem poznania prawdy przez sąd jest wniosek o ukaranie, a w elementach formalnych tego wniosku brak jest

⁵⁶ Art. 62 § 1 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia.

⁵⁷ P. Wiliński, *Konstytucyjne gwarancje...*, s. 195.

⁵⁸ J. Grajewski, *Komentarz do art. 2, w: Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1. *Komentarz do art. 1–424 K.P.K.*, red. J. Grajewski, L.K. Paprzycki, S. Steinborn, Warszawa 2010, s. 49.

odniesienia do obowiązkowego badania przesłanek z art. 21 § 1 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia. Zgodnie z art. 57 § 1 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia, „Podstawę do wszczęcia postępowania stanowi wniosek o ukaranie złożony przez organ uprawniony do występowania w charakterze oskarżyciela publicznego w danej sprawie, a w wypadkach określonych w art. 27 § 1 i 2 także wniosek złożony przez pokrzywdzonego”. Ustawodawca nie przewidział zobowiązania wprost do stwierdzenia we wniosku o ukaranie, czy istnieją przesłanki obligatoryjnej obrony – a planowane zmiany tę sytuację braku badania przesłanek obligatoryjnej obrony utrwalą. Obecnie, jeśli oskarżyciel publiczny w materiałach czynności wyjaśniających lub postępowania przygotowawczego zawrze taką informację lub w ramach opisu danych osobistych obwinionego sam wpadnie na pomysł poinformowania sądu o przesłankach obligatoryjnej obrony to dobrze, lecz w Kodeksie postępowania w sprawach o wykroczenia nie ma normy wymuszającej to wprost (zob. art. 57 § 2–4). Zatem skierowanie sprawy do postępowania w trybie nakazowym oznacza *de facto* rezygnację z dociekania, czy istnieją przesłanki ustanowienia obrońcy wymienione w art. 21 § 1 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia – stąd bierze się pozorność tych uregulowań. Iluzoryczność ta pogłębia się przy stosowaniu klauzul generalnych i przy domniemaniu winy. Obecnie formuła prawna „w miarę możliwości” wskazana w art. 54 § 3 pkt 2 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia, dotycząca m.in. warunków osobistych obwinionego, ma charakter fakultatywny, a nie obligatoryjny, poza tym nie odnosi się wprost do art. 21 § 1. Na tle tych rozważań zastosowanie w projekcie art. 86a Kodeksu wykroczeń sformułowania „prędkość zbliżona do prędkości pieszo” w połączeniu z omawianą wyżej niemożliwością odmowy przyjęcia mandatu, kreuje sytuację niedopuszczalną z punktu widzenia państwa prawnego. Państwo musi być lojalne wobec obywatela. Prawo musi być stanowione i stosowane tak, by nie stawało się pułapką na obywatela⁵⁹, który nie bardzo wie, jak ma się dostosować do działania zgodnego z prawem, a jednocześnie nie może się bronić przed nadużyciami aparatu władzy, wskutek wprowadzenia zasady domniemania winy i niezbyt precyzyjnie dookreślonych przesłanek karalności czynu. Celem proponowanej nowelizacji może stać się zastawienie pułapki na obywatela i umożliwienie państwu pobierania środków finansowych „obwinionego” pod pozorem stosowania prawa. Dodatkowym argumentem za tą tezą są stosowane obecnie, w dużej części niedoskonałe, urządzenia do pomiaru prędkości⁶⁰, choć ich stosowanie w tym przypadku

⁵⁹ Zob. wyrok TK z dnia 7 lutego 2001 r., K. 27/2000, M.P. z 2001 r. Nr 6, poz. 99; por. E. Morawska, *Klauzula państwa prawnego...*, s. 347.

⁶⁰ Zob. M. Skwarzyński, *Znaczenie dowodowe prawnometrologicznych ręcznych urządzeń radarowych i lidarowych w sprawach o przekroczenie prędkości*, w: *Prawo dowodowe w postępowaniach*

może nawet nie być konieczne, skoro zgodnie z domniemaniem winy „policjant ma zawsze rację” i nawet bez przyrządów pomiarowych, „na oko” może stwierdzić, że rowerzysta jechał szybciej od pieszego poruszającego się po chodniku, z prędkością, która w ocenie policjanta, nie była „zbliżona do prędkości pieszego”.

Podkreślenia wymaga, że powyższe refleksje krytyczne dotyczą konkretnej kryminalizacji, a nie samej idei penalizacji ryzykownych zachowań innych uczestników ruchu wobec pieszych na chodniku.

Zakończenie

Biorąc pod uwagę wyżej opisaną próbę wprowadzenia zasady domniemania winy, podsumowując uwagi o klauzuli generalnej „prędkość zbliżona do prędkości pieszego” w proponowanym art. 86a Kodeksu wykroczeń, należy zwrócić uwagę, że:

- 1) Stosowanie prawa wykroczeń powinna cechować proporcjonalność reakcji penalnej oraz weryfikowalność podjętych przez funkcjonariusza publicznego działań. Wykonywanie prawa zawierającego klauzule generalne musi być poddane kontroli i w trosce o adekwatność reakcji organów władzy publicznej nie powinno się zakładać ani braku zaufania do funkcjonariusza publicznego, ani nieomyślności funkcjonariusza publicznego w każdym przypadku. Zastosowanie w druku nr 911 klauzuli „prędkość zbliżona do prędkości pieszego” w połączeniu z nowelizacją proponowaną w druku nr 866 jest przejawem hiperpenalizacji. Projekt nowelizacji zawarty w druku nr 866 nie odnosi się do ducha prawa ani do środków oddziaływania wychowawczego, tylko w ocenie autora skupia się na represji i zabezpieczeniu dopływu środków finansowych od obywateli jako celu samym w sobie. Jest nieadekwatny i niespójny z resztą Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia oraz Kodeksu wykroczeń. Pomija przesłanki karalności z art. 17 Kodeksu wykroczeń. Druk nr 866 nie odnosi się ani do art. 93, ani art. 21 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia i ignoruje przesłanki obligatoryjnej obrony. Planowany obowiązek przyjęcia mandatu nie jest zgodny jako element systemu z treścią art. 17 oraz art. 41 Kodeksu wykroczeń, a ponadto art. 93 oraz art. 21 § 1 Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia. Skoro tą ww. nowelizacją wprowadza się domniemanie winy, to tym bardziej prawo do obrony staje się iluzoryczne.

administracyjnych i wykroczeniowych z zakresu ruchu drogowego, red. A. Mezglewski, M. Skwarzyński, Lublin 2018, s. 93 i nast.

- 2) Domniemanie winy w połączeniu z klauzulą generalną w określeniu czynu jako wykroczenie niszczy bezpieczeństwo prawne i tworzy pułapkę prawną na obywatela. Wprowadzenie zasady skutecznego wystawienia (doręczenia, przyjęcia) mandatu karnego kredytowanego w połączeniu z obowiązkiem zapłaty grzywny ukształtowanym jak w ww. projekcie łamie konstytucyjną zasadę domniemania niewinności i wprowadza zasadę domniemania winy.
- 3) Norma prawna sformalizowana co do przesłanek występowania czynu zabronionego w niewłaściwy sposób może wygenerować sytuację, w której wykonywanie normy prawnej może stać się pretekstem do pozbawienia obywateli środków finansowych, a nie regulatorem życia społecznego. Nowelizacja wynikająca z druku nr 866 z jednego nieprawidłowego stosowania prawa wyciąga wnioski uzasadniające wprowadzenie jeszcze gorszych rozwiązań. Nieprecyzyjna procedura lub nieprecyzyjnie stosowana procedura i nieprecyzyjnie określony czyn zabroniony będą rodzić pozaprawne zwyczaje i modyfikować pierwotny cel nowelizacji.
- 4) Nadmiernej dowolności interpretacyjnej z proponowanej treści art. 86a Kodeksu wykroczeń (druk nr 911) tak naprawdę nie będzie miał kto weryfikować. Zachowanie pozorów gwarancji procesowych to nie to samo, co zachowanie gwarancji procesowych.
- 5) Wprowadzanie w praktyce uzasadniania niewinności zamiast uzasadniania dowodów obwinienia rodzi podejrzenie o właściwy cel tak zaprojektowanej zmiany. Proponowana treść art. 86a Kodeksu wykroczeń w połączeniu z nowelizacją z druku nr 866 ukazuje łatwość podmiany celu postępowania, wypaczając jego sens i prowadząc do terroru administracyjnego. Cele kary nie będą osiągnięte, gdyż zostaną oderwane od gwarancji zachowania zasady sprawiedliwości i prawdy materialnej. Prawo przestaje być regulatorem życia społecznego, gdy adresat normy prawnej ma wątpliwości, jakie zachowanie jest zachowaniem zgodnym z prawem.
- 6) Trudność weryfikacji decyzji funkcjonariusza publicznego oznacza trudność w obiektywizacji sytuacji poddanej ocenie prawnej. Prawo należy tworzyć, biorąc pod uwagę stopień świadomości prawnej osób, dla których jest tworzone. Zważywszy na obecną kulturę organizacyjno-prawną organów ścigania i sądów, autor niniejszego opracowania uważa, że po wprowadzeniu zmian wynikających z druku nr 866, nastąpi sytuacja sprzyjająca nadużyciu prawa przez funkcjonariuszy publicznych, ryzyko nieproporcjonalnego wymierzania grzywnien przez funkcjonariuszy publicznych, odczłowieczenie i automatyzacja poboru środków finansowych z grzywnien. Propozycja nowelizacji zawarta w druku nr 866 pogłębia sytuację braku gwarancji realizacji zasady prawdy obiektywnej w postępowaniu, odziera z pozorów gwarancji procesowych dla

obwinionego w postępowaniu w sprawach o wykroczenia, a w razie wprowadzenia wyżej omówionych zmian w życie, stanie się elementem terroru administracyjnego.

- 7) W kontekście klauzuli generalnej „prędkość zbliżona do prędkości pieszego”, należy zadać pytanie (*ad absurdum*): czy np. rower służy do przemieszczania się z prędkością zbliżoną do prędkości pieszego, czy z prędkością większą niż porusza się pieszy? Czy zawsze poruszanie się rowerem szybciej niż porusza się pieszy powinno być penalizowane? W jakim stopniu? Ukazane w niniejszym artykule propozycje zmian, idące w stronę domniemania winy, są niedopuszczalne w świetle obowiązujących norm konstytucyjnych, np. w zakresie prawa do obrony. Omawiana nowelizacja wprowadza ryzyko stosowania prawa w jego oderwaniu od moralności i jest moralnie zła. Autor wyraża pogląd, że nowelizacja zawarta w drukach nr 866 i 911 zatracza cel kary. Wprowadzenie obowiązku przyjęcia i zapłacenia mandatu przed weryfikacją decyzji funkcjonariusza publicznego, przrzucanie na obywatela profesjonalnego ciężaru dowodzenia swojej niewinności po zapłacie kary, traktowanie przez ustawodawcę osób odmawiających podpisania mandatu jako osób działających w sposób „impulsywny i nieprzemyślany” pozwala sformułować tezę o próbie wprowadzenia hiperpenalizacji wykroczeń. Stanowi też przykład tego, że z właściwej idei penalizacji szkodliwych zachowań uczestników ruchu drogowego oraz chęci usprawnienia postępowania w sprawach o wykroczenia można poprzez niewłaściwą formalizację przepisu prawa materialnego w powiązaniu z procedurą o odmiennych podstawach aksjologicznych od naszego porządku prawnego spowodować ryzyko hiperpenalizacji.

Na koniec należy stwierdzić, że próba wprowadzenia w praktyce zasady domniemania winy w postępowaniu w sprawach o wykroczenia jest zadziwiająca, gdyż troska o pociągnięcie do odpowiedzialności właściwej osoby za konkretny czyn nie jest problemem nowym. Już w Biblii, w Księdze Przysłów można przeczytać: „Kto uwalnia łotra i kto skazuje niewinnych: Pan do obu czuje odrazę”⁶¹.

Bibliografia

- Andrejew I., *Ustawowe znamiona czynu. Typizacja i kwalifikacja przestępstw*, Warszawa 1978.
Biblia Tysiąclecia, wyd. 3, Poznań–Warszawa 1990.
 Bieńkowska B., *Zasady procesu karnego*, w: *Wykład prawa karnego procesowego*, red. P. Kru-
 szyński, wyd. 3, Białystok 2004.

⁶¹ *Biblia Tysiąclecia*, wyd. 3, Poznań–Warszawa 1990, Prz 17, 15.

- Bień-Węglowska I., *Status obwinionego sensu largo w postępowaniu w sprawach o wykroczenia*, Lublin 2012.
- Bojarski M., Radecki W., *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, wyd. 4, Warszawa 2006.
- Bojarski T., *Komentarz do art. 17*, w: T. Bojarski, A. Michalska-Warias, J. Piórkowska-Flieger, M. Szwarczyk, *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, wyd. 5, Warszawa 2015.
- Bojarski T., *Polskie prawo wykroczeń. Zarys wykładu*, Warszawa 2009.
- Cieślak Z., *Zbiory zachowań w administracji państwowej. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1992.
- Dębski R., *Kilka uwag o kryminalizacji i o ustawowej określoności czynów zabronionych*, w: *Problemy wymiaru sprawiedliwości karnej. Księga Jubileuszowa Profesora Jana Skupińskiego*, red. A. Błachnio-Parzych, J. Jakubowska-Hara, J. Bosonoga, H. Kuczyńska, Warszawa 2013.
- Długosz J., *Ustawowa wyłączność i określoność w prawie karnym*, Warszawa 2016.
- Długosz J., *Zasada proporcjonalności w prawie europejskim jako przesłanka kryminalizacji*, w: *Zasada proporcjonalności w prawie karnym*, red. T. Dukiet-Nagórska, Warszawa 2010.
- Fuller L.L., *Moralność prawa*, tłum. S. Amsterdamski, Warszawa 1978.
- Gardocki L., *Zagadnienia teorii kryminalizacji*, Warszawa 1990.
- Grajewski J., *Komentarz do art. 2*, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1. *Komentarz do art. 1–424 K.P.K.*, red. J. Grajewski, L.K. Paprzycki, S. Steinborn, Warszawa 2010.
- Gronowska B., *Prawo oskarżonego do obrony*, w: B. Gronowska, T. Jasudowicz, M. Balcerzak, M. Lubiszewski, R. Mizerski, *Prawa człowieka i ich ochrona*, Toruń 2010.
- Hajduk Z., *Ogólna metodologia nauk*, Lublin 2001.
- Jakimowicz W., *Wykłady w prawie administracyjnym*, Kraków 2006.
- Kmiecik R., *Naczelné zasady procesowe w postępowaniu karnym*, w: R. Kmiecik, E. Skrętowicz, *Proces karny. Część ogólna*, Kraków–Lublin 1996.
- Kotowski W., *Kodeks wykroczeń. Komentarz*, wyd. 2, Warszawa 2007.
- Leszczyński L., *Klauzule generalne w stosowaniu prawa*, Lublin 1986.
- Mezglewski A., *Mankamenty postępowania w sprawach o wykroczenia ograniczające realizację prawa do obrony*, *Studia Prawnicze KUL* 2007, nr 2–3.
- Morawska E., *Klauzula państwa prawnego w Konstytucji RP na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Toruń 2003.
- Opiniowanie psychiatryczne i psychologiczne w procesie karnym. Orzecznictwo i piśmiennictwo*, red. L.K. Paprzycki, A. Błachnio-Parzych, R. Paprzycki, Kraków 2002.
- Pikulski S., *Ekspertyza psychiatryczna w procesie karnym*, Warszawa 2002.
- Rodzinkiewicz M., *Modelowanie pojęć w prawie karnym*, Kraków 1998.
- Russel G., *Psychiatria i politycy: zespół pychy*, *The Psychiatrist* 2011, nr 35, <https://podypłomie.pl/publish/system/articles/pdfarticles/000/010/209/original/56-62.pdf?1472647767> [dostęp: 20.04.2022 r.].
- Sienkiewicz T., *Prawo człowieka chorego psychicznie do obrony w postępowaniu w sprawach o wykroczenia a próba wprowadzenia zasady domniemania winy*, *Roczniki Nauk Prawnych* 2021, t. 31, nr 1.
- Sienkiewicz T., *Prawo człowieka niepełnosprawnego do obrony w postępowaniu w sprawach o wykroczenia*, w: *Problemy z sądową ochroną praw człowieka*, t. 2, red. R. Sztuchmiller, J. Krzywkowska, Olsztyn 2012.
- Sienkiewicz T., *Status człowieka niepełnosprawnego w prawie administracyjnym*, Warszawa 2006.
- Sienkiewicz T., *Status człowieka niepełnosprawnego w prawie publicznym*, Warszawa 2007.

- Sienkiewicz T., *Zasada prawdy materialnej w postępowaniu w sprawach o wykroczenia. Studium jednego przypadku*, Studia Prawnicze KUL 2011, nr 3–4.
- Skorupka J., *W kwestii sprawiedliwości wyroku sądowego*, w: *Problemy wymiaru sprawiedliwości karnej. Księga Jubileuszowa Profesora Jana Skupińskiego*, red. A. Błachnio-Parzych, J. Jakubowska-Hara, J. Bosonoga, H. Kuczyńska, Warszawa 2013.
- Skowron A., *Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia. Komentarz*, wyd. 2, Warszawa 2010.
- Skwarzyński M., *Znaczenie dowodowe prawnometrologicznych ręcznych urządzeń radarowych i lidarowych w sprawach o przekroczenie prędkości*, w: *Prawo dowodowe w postępowaniach administracyjnych i wykroczeniowych z zakresu ruchu drogowego*, red. A. Mezglewski, M. Skwarzyński, Lublin 2018.
- Słownik języka polskiego*, t. 3, red. M. Szymczak, wyd. 8, Warszawa 1993.
- Stawecki T., Winczorek P., *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2003.
- Świecki D., *Metodyka pracy sędziego w sprawach o wykroczenia*, Warszawa 2007.
- Waltoś S., *Proces karny. Zarys systemu*, wyd. 4, Warszawa 1998.
- Wielec M., *Arogancja sądów a realizacja praw procesowych przez strony postępowania sądowego*, w: *Problemy z sądową ochroną praw człowieka*, t. 2, red. R. Sztuchmiller, J. Krzywkowska, Olsztyn 2012.
- Wiliński P., *Konstytucyjne gwarancje nullum crimen sine lege a przepisy odsyłające w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, w: *Problemy wymiaru sprawiedliwości karnej. Księga Jubileuszowa Profesora Jana Skupińskiego*, red. A. Błachnio-Parzych, J. Jakubowska-Hara, J. Bosonoga, H. Kuczyńska, Warszawa 2013.
- Wybór dokumentów prawa międzynarodowego dotyczących praw człowieka*, red. M. Zubik, Warszawa 2008, <https://www.rpo.gov.pl/pliki/12108381350.pdf> [dostęp: 20.04.2022 r.].
- Zdyb M., *Istota decyzji*, Lublin 1993.
- Zoll A., *Równość w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Osoby z niepełnosprawnością w polityce Organizacji Narodów Zjednoczonych*, red. M. Piasecki, M. Stępnia, Lublin 2002.

